

Vincent Carraud:
Az igazság a szereteten kívül

Ha a teljesség igényével akarnánk tárgyalni az igazság és a szeretet fogalmának viszonyát a *Gondolatokban*, jelentősen túllépnénk egy tanulmány terjedelmi korlátait, és mivel ez több szempontból is nehéz kérdés, ezért itt csak felvázolni tudom azt. Az első nehézség szükségessé teszi annak jellemzését, hogy mit ért Pascal *igazságon*, az igazságnak a bizonyosság értelmében vett descartes-i fogalmához való kapcsolatában. Heidegger *Nietzsche* című művében, amikor az *igazságnak bizonyossággá* történő sorsdöntő átalakulását elemezte (a *veritasból* a *certitudóba*),¹ oly módon, hogy megpróbálta felmérni „annak teljes *belső* horderejét, ahogyan a lét és az igazság lényegileg a reprezentáltság és a bizonyosság értelmévé változott át”,² jól látta, hogy Pascal volt az első, aki felismerte, hogy Descartes az igazságot új módon, bizonyossággként határozta meg annak céljából, hogy „az ember szuverén pozícióját”, ami a modernítésra jellemző, integrálhassa a kereszténységbe.³ Elegendő csupán jelezni, hogy az igazság bizonyossággá vált, vagyis, hogy az igazság maga is igazolásra szorul – még ha ez nem is több egy jelzésnél – „az igazság bizonyossága” figyelemre méltó és semmiképpen sem redundáns kifejezésével.⁴ Pascal szerint a hit dolga

¹ „Der Wandel der Wahrheit zur Gewißheit”, *Nietzsche*, GA, 6.2, 383-391. Lásd Gilles Olivo erről szóló magyarázatát *Descartes et l'essence de la vérité* című művében, Paris, PUF, 2005, II. rész, 5. fejezet.

² „[...] Müssen wir [...] den *wesentlichen* Wandel von Sein und Wahrheit im Sinne der Vorgestelltheit und Sicherheit in seiner vollen *inneren* Tragweite ermessen”, „Der europäische Nihilismus”, *Nietzsche*, GA, 6.2, 166. Lásd még: *Nietzsche: Der europäische Nihilismus*, GA 48, 213-219 és 226-229.

³ „die neuzeitliche Herrschaftsstellung des Menschen”, *Nietzsche*, GA, 6.2, 166.

⁴ 434. tör. (L 7/131 = *Disc.* 73): „e princípiumok igazságáról semmiféle bizonyosságunk sincsen”; lásd még: 547. tör. (L 14/189 = *Disc.* 81): „ezeknek az igazságoknak a bizonyossága” (A szerző által használt jelölést megtartva kiegészítettük a *Gondolatok* Brunschvicg számozásával, amely azonos a következő kiadással: Pascal: *Gondolatok*, ford. Pődör László, Budapest, Gondolat, 1978. Ezt követi a szerző intenciói szerint a Lafuma

lesz, hogy megadja az ebben a szigorú értelemben vett bizonyosságot,⁵ ahogyan azt a *Mémorial* állítja megragadó módon, jelentősegteljesen megismételve a „bizonyosság” kifejezést, hogy ezáltal jelölje az Istenhez vezető utat, amely lényegében nem más, mint maga az igazság.⁶ Ez az első nehézség szükségessé teszi ezután, hogy megvizsgáljuk annak módját, miként működik ez az új igazságfogalom a bevettebb használatok mellett a *Gondolatokban* – mint például a „vallás igazsága” kifejezésben, abban a tézisben, amely szerint minden igazságnak egy ellentétes igazság felel meg, vagy az önszeretet, mint az igazság gyűlöletének elemzésében⁷ –, az igazságnak egy tartományként való felfogásától⁸ vagy attól a (kartezianus) tézistől, mely szerint „fogalmunk van az igazságról, s ellene minden pürrhonizmus tehetetlen”,⁹ egészen az „igazság és az igazságosság” kapcsolatáig.¹⁰ Az „igazság(ok)” több mint kétszáz előfordulása a *Gondolatokban*¹¹ nyilvánvalóan lehetetlenné teszi, hogy itt erről kimerítő vizsgálatot folytassunk,

számozás „L” jellel először a fejezet, majd a töredék számának feltüntetésével a következő kiadás szerint: Pascal: *Œuvres complètes*, éd. Louis Lafuma, Paris, Seuil, L’Intégral, 1963, végezetül a *Disc.* rövidítés a Blaise Pascal: *Discours sur la religion et sur quelques autres sujets qui ont été trouvés après sa mort parmi ses papiers* című kiadásra utal, amelynek helyreállítása és kiadása Emmanuel Martineau munkája, Paris, Fayard, Armand Colin, 1992. A szerk.)

⁵ 434. tör. (L 7/131 = *Disc.* 73), egy szakaszban, ahol Pascal Descartes *Elő elmélkedésére* utal: „[...] mivel a hiten kívül nem lévén róla bizonyosságunk, vajon az embert egy jó Isten vagy egy gonosz szellem, vagy pedig valami véletlen teremtette-e”, v.ö.: Descartes: *Elmélkedések az első filozófiáról*, ford. Boros Gábor, Budapest, Atlantisz, 1999, 28-29.

⁶ „Bizonyosság, bizonyosság, érzelem, öröm, béke”, *Mémorial*, (*Disc.* 31), Pascal: *Írások a szerelem szenvedélyéről, a geometriai gondolkodásról és a kegyelemről*, Budapest, Osiris, 1999, 21. Erre a kiadásra a továbbiakban Pascal: *Írások*, oldalszám formájában hivatkozunk.

⁷ 657. tör. (L XXIII/576 = *Disc.* 47) és 100. tör. (L HC2/978 = *Disc.* 40-41).

⁸ 381. tör. (L 2/21 = *Disc.* 116): „csupán egyetlen, oszthatatlan pont az igazi hely. [...] A festőművészetben ezt a perspektíva jelöli ki. De vajon az igazságban és az erkölcsben ki jelöli ki?”

⁹ 395. tör. (L I/406) = *Disc.* 74.

¹⁰ „egy délkör dönt az igazságról”, „Igazság a Pireneusokon innen” stb., 294. tör. (L 3/60 = *Disc.* 126-127).

¹¹ *A Concordance to Pascal’s Pensées* (ed. by H. M. Davidson and P. H. Dubé, Cornell U. P., Ithaca et London, 1975) alapján, amihez hozzá kell adni még az „igaz” kifejezés körülbelül kétszáz előfordulását.

bármilyen szükséges is volna a pascali igazság-koncepció komoly tanulmányozásához.¹²

A második feladat az, hogy egy hasonló kutatásból kiindulva megvilágítsuk a szeretet¹³ fogalmát az igazság kérdésére vonatkoztatva. Némelyek úgy vélték, hogy „a dolgok három rendjében” megtalálták a legtisztább pascali választ, azaz az igazság és a szeretet kapcsolatának kérdésére vonatkozó végső választ azáltal, hogy azt hitték, tartható az az álláspont, mely szerint az igazság jellemzi a második, míg a szeretet határozza meg a harmadik rendet.¹⁴ De már azon is elegendő lenne eltöprengeni, hogy Pascal miért takarékoskodik kifejezetten az igazság fogalmával „A dolgok három rendjé”-ben;¹⁵ valamint, hogy vajon a kíváncsiság és a bölcsesség vagy a tudomány és a szentség fonódik-e össze az igazsággal; és végül, hogy melyik meg nem nevezett igazsághoz érnek fel, és mindezt annak megértéséhez, hogy a válasz, ha van egyáltalán válasz, semmiképpen sem lehet oly sommás, mint amilyennek tűnik.¹⁶

¹² Pascal és az igazság kérdése, valamint Pascal és az igazság használata – ezek már önmagukban is külön konferencia tárgyát képezhetnék – azok után, hogy több mint egy évtizede egy tanulmánykötet tárgyát képezték, amelynek célja volt megvizsgálni az „igazságot a logikától az antropológiáig”: *Pascal. Qu'est-ce que la vérité ?*, éd. Martine Pécharman, Paris, PUF, 2000.

¹³ Ennek előfordulása számszerűleg sokkal kevesebb: 37, lásd: *A Concordance to Pascal's Pensées*, amihez hozzá kell adni a „szeretet” (*amour*) szó harmincvalahány előfordulását is.

¹⁴ Lásd például Jean-Luc Marion: *Sur le prisme métaphysique de Descartes*. Paris, PUF, 1986, § 23, 325-342 és „a dolgok három rendjének” szerepéről szóló elemzésünket: Vincent Carraud: *Pascal: des connaissances naturelles à l'étude de l'homme*. Paris, Vrin, III, I, 179-204.

¹⁵ 460. tör. (L 23/308 és HC1/933 = *Disc.* 37).

¹⁶ Korábban úgy tartottam, hogy a *Gondolatokban* „a szeretet rendje távolléte által fénylik” (ez az utolsó mondata *Pascal et la philosophie* című könyvemnek, Paris, PUF, 2e éd. 2007), amit felrótak nekem. Még ha fenn is tartom ezt az álláspontomat, készséggel elismerem, hogy az csupán akkor érvényes, ha eltekintünk a „Gondolkodó tagok” című fejezetben összegyűjtött, nem kis jelentőségű reflexióktól (482. tör. /L 26/360-376 = *Disc.* 139-141/); ezeknek a töredékeknek a többségét az 1678-as Port-Royal-i kiadásban adták hozzá az „Erkölcsei gondolatok” című fejezethez. Mindazonáltal hiába keresnénk az egység e csodálatra méltó tanításában akár egyetlen explicite utalást az igazság ideájára.

Valójában – és ez a harmadik nehézség, ami *A vallás apológiája* egészének, mint vállalkozásnak a sajátja –, Pascal soha nem tűzte ki célul maga elé, hogy az igazság és a szeretet közötti viszonyt, mint olyant tárgyalja. Mindenesetre semmilyen belső szükséglet nem írta elő számára, hogy tematikusan egy közös kérdésbe egyesítse egyrészt azt a karteziánus módszertant, amelyet *A geometriai gondolkodásról* című írásában magáévá tett (amely kifejezetten „az igazság tanulmányozására” irányul),¹⁷ másrészt saját krisztológiáját, amely a közvetítő Krisztusra összpontosít – egy ilyen kérdésnek már a feltevése is, annyiban, amennyiben „filozofikus”, és amennyiben rendszerezett módon *a fortiori* kifejezésre jut, kétségtől teljesen idegen volt Pascaltól az egymással ellentétes igazságok iránti szimpátiája ellenére is. Ne vetítsünk bele a *Gondolatokba* olyan kérdéseket, amelyek nem voltak az övéi. Talán ezért lepődhetünk meg azon, hogy milyen ritkán fordul elő együtt az „igazság” és a „szeretet” (*amour*) a *Gondolatokban*. „Az igazság szeretete” kifejezés csupán kétszer jelenik meg Pascal műveiben: a *Vidéki levelekhez*¹⁸ írt egyik munkajegyzetében, a formuláré aláírásának kérdéséről, valamint a *Párizsi plébánosok hatodik írásában*¹⁹ azzal kapcsolatban, hogyan kell az Egyháznak a jezsuitákkal bánnia. Ezek tehát nem nyújtanak megfelelő alapot az igazság és a szeretet kapcsolatának tanulmányozásához, mint azok a polemikus előfordulások sem, ahol az igazság pontosan az Egyházat jelenti, amennyiben az Egyház az igazság helye: „Az Egyház történetét helyesen az igazság történetének kell neveznünk”;²⁰ „Az igazság ellenségei azt hozzák fel ürügyül, hogy sokan vannak, akik kétségbe vonják. Így tévedésük egyetlen forrása az, hogy nem barátai az igazságnak és a felebaráti szeretetnek”;²¹ azaz nem barátai az Egyháznak, amely úgy az egyik, mint a másik meggingathatatlanságának a helye. Nehéz lenne kiragadni ezeket a kijelentéseket összefüggésükből és azon militáns megállapítások közül, amelyek szerint az igazságot szeretetni nem más, mint az Egyházat szeretni és megfor-

¹⁷ Pascal: *Írások*, 37.

¹⁸ 945. tör. (L HC2/979 = *Disc.* 194): „A legnagyobb keresztény erényt támadják, az igazság szeretetét”. (Ez a töredék nem szerepel Pödör László magyar fordításában. A ford.)

¹⁹ 930. tör. (L HC1/949 (L major 950) = *Disc.* 200): „Hogy olyan emberségesen bántak velük, amennyire csak lehetséges volt, hogy az igazság szeretete és a szeretet kötelessége között félúton maradjanak”; lásd a párizsi plébánosok *Hatodik írását* in: Pascal: *Les Provinciales*, éd. Louis Cognet, Paris, Garnier, 456.

²⁰ 858. tör. (L XXVII/776 = *Disc.* 158)

²¹ 261. tör. (L 13/176 = *Disc.* 158)

dítva. Ezek a megállapítások önmagukban nem nyújtanak semmilyen lényegi reflexiót az igazságról és a szeretetről, még akkor se, ha kétségkívül alkalommal szolgálnak Pascalnak ahhoz, hogy újrafogalmazzon egy vitathatatlan tartott ítéletet, elfelejtjük ugyanis, hogy ez az ítélet kora dekadenciájának kíméletlen kimondásából fakad: „Korunkban oly homályossá lett az igazság, a hazugság meg oly elfogadottá, hogy csak úgy ismerhetjük meg az igazságot, ha szeretjük”.²²

Csakis a szeretet által léphetünk be az igazságba

Az igazság ismeretének ezt a szükséges előfeltételét – azt, hogy szeretni kell – Pascal már kifejezetten megfogalmazta *A meggyőzés művészete* című írásában Szent Ágoston egyik axiómáját idézve („*Non intratur in veritatem nisi per caritatem.*”). Szent Ágoston ezt premisszaként használta annak bizonyítására, hogy a Szentlélek által jutnak el az emberek a teljes igazságba: „az igazsághoz csak a szereteten át vezet az út”.²³ Mindamellett nem vagyok biztos benne, hogy *A meggyőzés művészetének* híres kijelentése, amelyet Heidegger is idéz a *Lét és idő* 29. paragrafusában, abszolút értelemben érvényes lenne, tehát azon a kontextuson kívül is, amelybe Pascal helyezte, noha a meggyőzés művészetének

²² a 864. és a 261. tör. (L XXVI/739 = *Disc.* 158), amelyeket Emmanuel Martineau nagyon találó módon az L 776 és az L 176 között helyez el: „Korunkban oly homályossá lett az igazság, a hazugság meg oly elfogadottá, hogy csak úgy ismerhetjük meg az igazságot, ha szeretjük. / Az igazság ellenségei...”.

²³ *Contra Faustum*, XXXII, 18: „*Probamus etiam ipsum [Paraclitum Spiritum Sanctum] inducere in omnem veritatem* (Jn. 16, 13): *quia non intratur in veritatem nisi per caritatem: caritas autem Dei diffusa est, ait Apostolus, in cordibus nostris, per Spiritum Sanctum qui datus est nobis* (Róm 5,5). Azt is bizonyítjuk, hogy ő az [a Paraklétoz (vigasztaló) Szentlélek], aki eljuttatja az embereket a teljes igazságba; mivel az igazságba csak a szereteten át vezet az út. Hiszen – mondja az apostol –, a nekünk ajándékozott Szentlélekkel kiáradt szívünkbe Isten szeretete”, OC, t. 26, Paris, Vivès, 1870, 314. Mindjárt látni fogjuk, hogy ez a mondat Pascalnál mennyire eltér attól a premisszaszerleptől, amelyet abban a bizonyítékban tölt be, amelyet Szent Ágoston Faustuszal szegsz szembe János evangélistát idézve: Jn 16, 13 („*Spiritus veritatis docebit vos omnem veritatem*”, „amikor azonban eljön ő, az igazság lelke, elvezet titeket a teljes igazságra” A bibliai szövegeket a Magyar Bibliatársulat fordításából idézzük: Magyarországi Református Egyház, Kálvin János Kiadó, 2002).

köréből kivette az isteni igazságokat.²⁴ Mivel annak a tézisnek, amely szerint a szeretet (*amour*) a megismerés egyik feltétele, csak ezekre az igazságokra *szabadna* érvényesnek lennie, tudniillik az isteni igazságokra, és érvényessége csak abból fakad, hogy megértetni hivatott: itt egy olyan „természetfeletti rendről” van szó (...), ami teljesen ellentétes azzal a renddel, amelynek az emberek számára a természetes dolgok világában természetesnek *kellett* lennie” – „természetesnek *kellett* lennie”, de mégis megszűnt annak lenni, „hiszen valójában szinte csak abban hiszünk, ami elnyeri tetszésünket”:²⁵ az első bűn romlottsága felborította azt a természetes rendet, ami az értelmet részesítette előnyben úgy, hogy az az „általánosabb” kapu, amelyen keresztül „a véleményeket kapjuk”, a legkevésbé sem természetes, tudniillik az akarat kapuja.²⁶ A bűnnek tehát az a hatása, hogy a természetes vagy profán dolgokkal egyaránt a szent dolgokra jellemző rend szerint bánik,²⁷ vagyis úgy, hogy az akaratnak adja a beleegyezés hatalmát. De akkor honnan ered az, hogy Isten a szent dolgokra szolgáló természetfölötti rendet ellentétesnek teremtette azzal, amilyennek lennie kellene, *mintha* a kezdetben létrehozott, de elferdült természetes rendet, ezt az „alantas, méltatlan és idegen utat”,²⁸ ami alárendeli az értelmet az

²⁴ Az isteni igazságok nem esnek a „meggyőzés művészete alá”, bármilyen is legyen annak „módszere”, a meggyőzés művészete vagy a beleegyezés művészete: „Az isteni igazságokról itt nem ejtek szót, és távol álljon tőlem, hogy a meggyőzés művészetének hatókörébe utaljам őket, hiszen végtelenül meghaladják a természetet Isten egymaga képes ezen igazságokat a lélekbe helyezni, a neki tetsző módon”, Pascal: *A meggyőzés művészetéről*, in: Uő. *Írások*, 60.

²⁵ Uo. 61.

²⁶ Az „értelem útja a természetesebb, hiszen kizárólag a bizonyított igazságokat volna szabad elfogadnunk, azonban az akarat útja – jóllehet ellenkezik a természettel – általánosabb, hiszen az emberi érvek meggyőző erejét *szinte* soha nem bizonyító erejük, hanem inkább kellemességük adja”, uo. 60. Kiemelem ezt a figyelemre méltó „*szinté*”-t (*presque*), mert úgy tűnik, hogy Pascal éppen Descartes-ot veszi ki ebből a készletéből *Az ember összemérhetetlensége* híres „*szinté*”-jéhez hasonlóan: lásd *Pascal et la philosophie*, § 18. Ezzel a „*szinté*”-vel újból találkozunk egy kicsit lejjebb: „hiszen valójában *szinte* csak abban hiszünk, ami elnyeri tetszésünket”.

²⁷ [az a rend, aminek] „természetesnek *kellett* lennie [...] – Ők azonban megrontották e rendet, azt művelvén a világi dolgokkal, amit a szent dolgokkal kellett volna cselekedniük”, uo. 61.

²⁸ Uo.

akaratnak²⁹ szánta volna annak a rendnek a modelljéül, amely által az isteni igazságokat el kell fogadni. *Mintha* Isten a tetszés felkeltésének művészetéhez igazodott volna, amikor az isteni igazságokat a lélekbe helyezte.³⁰ Valójában, magyarázza Pascal, ez a zsidók *büntetésére* szolgált, akik azt követelték, hogy *kellemes dolgokat* halljanak – „mintha csak a hitet a kellemességtől kellene függővé tenni!” – „hogyan Isten csak akkor árasztja el fényével az emberi szellemet, miután egy végtelenül szelíd égi erő segítségével, amely elbűvöli, és magával ragadja őt, letörte lázadását”.³¹ Ez az isteni büntetés paradox – „Isten e rendetlenséget egy neki megfelelő rend által akarja büntetni” –, ami megfordítja a természetes rendet: ami tetszik, azt szeretik, és amit szeretnek, azt hiszik el, ez a judaizmus elferdült elve, mely aláveti az igazságot a beleegyezésnek, szemben a kereszténységgel, ahol az igazság és az öröm szétválnak. „Innen ered az is, hogy oly távol vagyunk a keresztény vallás igazságainak elfogadásától, hiszen azok teljességgel ellentétesek örömeinkkel”.³² Másképp szólva az igazság nem örömteli, nem szeretnivaló. Tehát az, hogy az ember csak a szeretet által lép be az igazságba (egy természet-ellenes rend szerint),³³ a következőkre érvényes: (1) egyedül az isteni igazságokra;³⁴ (2) egy büntető elv folytán a

²⁹ Összehasonlíthatjuk Spinozával, aki szerint az ítélet instanciája a megértés marad: „[...] *nihil nos conari, velle, appetere, neque cupere, quia id bonum esse judicamus sed contra nos propterea, aliquid bonum esse, judicare, quia id conamur, volumus, appetimus, atque cupimus*” (*Etika*, III, prop. IX, scolie, G II, 148, 4-8), szigorúan Arisztotelésszel ellentétben (*Metafizika*, A 7, 1072 a 27-28).

³⁰ Emlékeztetek arra, hogy Pascal azt állítja, hogy képtelen a tetszés felkeltésének művészetét tárgyalni: „Ám a tetszés felkeltésének módja összehasonlíthatatlanul nehezebb, rafináltabb, hasznosabb és csodálatra méltóbb [mint a meggyőzés művészete], így ha nem bocsátkozom tárgyalásába, az abból ered, hogy képtelen vagyok rá, képességeimet olyannyira meghaladja, hogy e vállalkozást teljességgel lehetetlennek tartom. Ezzel nem azt állítom, hogy nem fogadom el ugyanolyan biztos szabályok létezését a tetszés felkeltésének szolgálatában, mint amelyek a meggyőzésre vezetnek [...]. De meggyőződésem – és talán saját gyengeségem mondatja ezt velem –, hogy a tetszés elnyerésének szabályait lehetetlen elsajátítani”, u.o. 64.

³¹ Uo. 61., lásd: Vincent Carraud: *Pascal: des connaissances naturelles à l'étude de l'homme*, 216-217.

³² Uo.

³³ Uo.

³⁴ Az emberi romlottság abban áll, hogy az emberek „azt művelték a világi dolgokkal, amit a szent dolgokkal kellett volna cselekedniük”, uo. 61.

zsidókra; (3) az ész megalázásának elve folytán³⁵ mindenki másra, kezdve a keresztényekkel, akikről elvárják, hogy szeressék a szerethetetlent, az igazságot. Innen ered *A meggyőzés művészetének* az a kiazmája, amely Szent Ágostonra apellál Ovidius ellenében: „Ez az oka annak, hogy – jóllehet az emberi dolgokról szólván azt szokás mondani: szeretetüket meg kell előzze megismerésük (s ebből még szállóige is született) – a szentek az isteni dolgok vonatkozásában azt állítják, hogy szeretnünk kell őket ahhoz, hogy eljuthassunk megismerésükhöz, és csakis a szeretet által léphetünk be az igazságba: ez az egyik legfontosabb szentenciájuk.³⁶ Az általában elkövetett félreértelmesséssel szemben értsük jól: csak úgy jutunk el az igazsághoz, ha szeretjük ezt az igazságot, ami nem természetesen szeretnivaló (tehát a természetes rendet megfordítva, melynek akkor kellene azt velünk megszerettetnie, amikor megismertük). Éppen azért, mert az igazság nem tetszik nekem – mert nem természetesen szeretnivaló – azért *kell* (akarnom), hogy szeressem, hogy eljussak hozzá. Tehát az, hogy az ember csak a szeretet által jut el az igazsághoz, Pascalnál kiemelkedően paradox státuszt tölt be, amit csak akkor érthetünk meg, ha felfogjuk, hogy ez a megalázás elvének egyik hatása. Nem azért nem *jutok* el az igazsághoz, mert nem ismerem, hanem azért, mert nem szeretem.³⁷ Tehát szeretnem kell azért, hogy eljuthassak hozzá, és hogy ezáltal igazán megismerjem az igazságot.

Az igazság, mint kép

Az eddigi elemzéseknek nem volt más szerepe, mint rámutatni azokra a nehézségekre, amelyek az igazság és a szeretet kapcsolatát jellemzik – valamint arra a tézisére, amely *A meggyőzés művészetéről* című írásban e nehézségeket kiváltják –, olyan nehézségeket, amelyeket az a nyilvánvalóan szintén proble-

³⁵ „Tudom, hogy ezek [az isteni igazságok] az ő [Isten] akaratának megfelelően a szívből kerülnek a szellembe, nem pedig fordítva, a szellemből a szívbe, mert ezzel akarta alázatra szorítani az érvelés gőgös hatalmát, amely magának követeli az akarat által kiválasztott dolgok feletti ítélkezés jogát, és mert ekképpen akarta meggyógyítani az erőtlen akaratot”, uo. 60.

³⁶ „*Ignoti nulla cupido*”, Ovidiusz, *A szeretet művészete*, III, 397.

³⁷ 100. tör. (L HC2/978 = *Disc.* 40-41) ezt az elvet alkalmazza, amikor kifejezi az önszeretetet és az igazság gyűlöletét, az én gyűlöletét és az igazság szeretetét: lásd *Pascal et la philosophie*, 335-336.

matikus gondolat sűrít magában, ami ennek a tanulmánynak a tulajdonképpeni tárgyát képezi: „Még az igazságból is bálványt csinálunk magunknak; szeretet nélkül ugyanis az igazság nem Isten, hanem csak Isten képe, bálvány, amelyet sem szeretni, sem imádni nem szabad”.³⁸

A paradoxon egyszerűen megfogalmazható: ha Isten maga az igazság (amint Pascal gondolja),³⁹ akkor hogyan lehetne bálványt csinálni az igazságból, hiszen ez azt jelentené, hogy magából Istenből csinálunk bálványt, tudniillik úgy, hogy Istent magát, akinek neve igazság, bálványnak tartjuk? A paradoxon megfogalmazható történeti módon is: hogyan jutott el Pascal oda, hogy szétválassza Istent és az igazságot, azaz a szeretetet és az igazságot, amelyek kapcsolatát vele szemben az egész keresztény hagyomány, kezdve Szent Pállal és Szent Ágostonnal, szükségesnek és konstitutívnak gondolta? Ebből a paradoxonból több nehézség következik:

(1) – Mi az igazság a szereteten kívül? Vannak-e rá példák? Feltételezhetnénk, hogy az igazság a szereteten kívül az, amit igaznak hívunk, például a fizikában: Descartes fizikája igaz, de haszontalan még igazságában is, ami nem ér „akár csak egyórai fáradozást” sem.⁴⁰ A természetes ismeretek haszontalanok az üdvösség szempontjából. Ha ezek „igaziak” – márpedig azok – akkor csak „jó okot szolgáltatnak a megaláztatásra”. Ezt a hipotézist tehát rögtön el kell vetni, mivelhelyt megfogalmazódott, mivel senki sem imádja a tudományos igazságokat: éppen ellenkezőleg, ahogyan Pascal hangsúlyozza, azok megaláznak minket.

(2) – Ez a *kép*, amely az igazsággal lenne azonos, *bálványnak* bizonyul, „amit nem kell egyáltalán szeretni, se imádni”. Nem lehet igazság Isten képe, anélkül, hogy bálvány lenne? Könnyedén megérthetjük, hogy nem kell imádni a bálványokat; de miért ne kellene szeretni az igazságot? Nem az-e az igazság éppen ellenkezőleg, amit mindenek fölött szeretni kell? Azáltal, hogy elveti a filozófiát, mint az igazság szeretetét, nem zárja-e ki Pascal a keresztény gondolkodás egyik állandó tényezőjét, azt tudniillik, hogy szeretni kell az igazságot?

³⁸ 582. tör. (L HC1/926 = *Disc.* 32). Ez a töredék, amely a *Recueil original des autographes de Pascal*-ban (Paris, B. N., fr. 9202, 85) szerepel, nem tartozik a Port-Royal-i kiadáshoz: csak 1844-ben adta közre Faugère.

³⁹ 466. tör. (L 9/140 = *Disc.* 85): „Isten akaratának a követése; erre egyedül Jézus Krisztus. vezet el: *Via, veritas*”, idézve Jánost: „*Ego sum via et veritas et vita*” (Jn 14, 6).

⁴⁰ 79. tör. (L HC1/84 és 15/199 = *Disc.* 63); lásd Vincent Carraud: *Pascal: des connaissances naturelles à l'étude de l'homme*, I, II.

(3) – Még alapvetőbb kérdés, hogy mit jelent úgy elgondolni az igazságot, mint egy képet? Általában, és itt gondoljunk a középkor egészére a 16. századig bezárólag, a teológusok megkülönböztették a képet és az igazságot, abból a célból, hogy a képet alárendeljék az igazságnak.⁴¹ Hogyan lenne maga az igazság egy kép, és minek a képe?

E kérdéseket lehetetlen megválaszolni annak megvilágítása nélkül, hogy mi egy kép Pascal szerint, miként azt sem lehet e nélkül megérteni, hogy az igazság lehet kép, vagy inkább nem más, mint kép – és következésképpen bálvány. Létezik ugyanis egy valódi pascali kép- vagy figuraelmélet, amely egy *ikonikus alapelven* nyugszik, ahogyan Emmanuel Martineau nevezi, és amelyet Pascal szüntelenül érvényre juttat.⁴² De a terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé a pascali képelmélet bemutatását.⁴³ Ezért csupán érintőlegesen vázolom fel, a „hamis kép” meglepő fogalmából kiindulva.

A természet hamis képei

Tudjuk, hogy Pascal számára nemcsak a természet egy kép, mégpedig a kegyelem képe,⁴⁴ hanem, hogy a természet „minden dolgokba beleírta a maga (...) képét”.⁴⁵ És végül, ahogyan azt az apja halála alkalmával írt levélből megtudjuk,⁴⁶ a természet a képzelet egyfajta képessége, vagyis hogy képeket kelt, vagy még inkább szó szerint képeket helyez a szemünk elé. Vizsgáljuk meg ezt a *zavaró* képességet.

⁴¹ Lásd Olivier Boulnois: *Une archéologie du visuel au Moyen Age, V^e-XVIe siècle*. Paris, Seuil, 2008.

⁴² E. Martineau: *Deux clés de la chronologie des discours pascaliens, XVIIe siècle*. 1994, 4, p. 725.

⁴³ Ezzel kapcsolatos első megjegyzéseimet lásd: Vincent Carraud: *Admirer l'original: la Cène de Port-Royal de Paris*, in: *Philippe de Champaigne, entre politique et dévotion*, Réunion des musées nationaux. 2007, 51-57. – Nem fogok továbbá arról sem beszélni, ami a képek *használatára* vonatkozik, és amiről Blaise és Jacqueline Pascal, nővérükhöz, Gilberte-hez írt levelében esik szó (1648. április 1), Pascal: *Írások*, 247-250.

⁴⁴ 580. tör. (L 19/275 = *Disc.* 95; L XIX/503 = *Disc.* 97). Sőt, a természet Isten képe (L HC1/934 = *Disc.* 32); lásd alább.

⁴⁵ 72. tör. (L 15/199 = *Disc.* 64.)

⁴⁶ Lásd Pascal: *Írások*, 255-268.

Az 1651. október 17-i *Levél apja haláláról*, amelyet Pascal nővéréhez és sógorához írt, két részből áll. Az első egy „igen vigasztaló értekezés azoknak, akikben elegendő szellemi szabadság van ahhoz, hogy (...) felfogják a fájdalom tetőpontján” ezt a „nagy fundamentumot”, mely szerint egy kereszténynek nem bánkódnia, hanem örülnie kell Étienne Pascal keresztényi halálának.⁴⁷ Ez a vigasztaló rész egy kis értekezés az áldozathozatalról, és amely a Krisztus élete és halála által megnyílt *igazságból* kiindulva olyannak tekinti a „keresztények életét”, mint egy „folyamatos áldozatot, ami csak a halál által teljesezhet be”.⁴⁸ Tehát ez az értekezés azzal tartozik önmagának, hogy „áttekintse a Jézus-Krisztusban való halált”.⁴⁹ „Íme – mondja Pascal eme első rész végén –, Legfőbb Urunk útja”. A második részben a dolgokat „bennünk” vizsgálja.⁵⁰ Ahhoz tehát, hogy a most elhunyt apát kereszténynek, ne pedig pogánynak tekinthesse, úgy kell gondolkozni róla, mint aki nem halála pillanatában, hanem megkeresztelése pillanatától fogva „veszett el” hozzátartozói (és általánosabban véve a világ) számára. Az apa halála, mint egy olyan pillanat, amikor „teljesen elszakadt a bűnöktől”, csak „annak a műnek a [beteljesedése], amit Isten azért adott neki, hogy elvégezze”. Így a halál, amelyben „akarata feloldódik Istenben”, lényegében ugyanaz, mint keresztsége és az élete. Pascal tehát ezt írja:

Ne válasszuk hát szét, amit Isten egyesített, és az igazság ismeretében fojtsuk el, vagy legalábbis mérsékeljük romlott s megtevédtt természetünk érzéseit, mert az a természet szemfényvesztő, *hamis képet* mutat nekünk, *megzavarván* az igazság és az evangélium ébresztette szent érzéseket. (kiemelés tőlem).

A természethez tartoznak tehát azok a *hamis képek*, amelyek összezavarják az *igazságot*. Melyek ezek a hamis képek? Ezek közül az első az, amelynek hatására a halott testre tetemként tekintünk: „Ne tekintsünk tovább egy testet úgy, mint egy bűzös hullát, mivel a csalóka természet ábrázolja azt⁵¹ ilyennek”. A szemünk előtt lévő bomló test egy hamis kép. Ezt egy másik képpel kell helyettesíteni – a testnek mint a Lélek templomának képével: tekintsük úgy, mint „a

⁴⁷ Pascal: *Írások*, 255-256.

⁴⁸ Uo. 257.

⁴⁹ Uo. 258..

⁵⁰ Uo. 260, ugyanúgy, mint a következő idézetek.

⁵¹ Az „ábrázol” (*figurer*) ige itt egyszerűen azt jelenti, hogy ilyennek mutatja, hogy ez a kinézete: nyilvánvalóan nem az *alak* (figura) koncepciójáról van szó, ahogyan azt a szerző a *Port-Royal-i előadásban* fejtegeti (lásd alább).

Szentlélek sérthetetlen és örök templomát, ahogyan azt a hit tanítja”.⁵² A tetem egy hamis (valótlan) képet mutat, a templom egy igazi (valós) kép.⁵³

A természet és az igazság ellentétét továbbvezetve Pascal felsorol más hamis gondolatokat, hozzájuk rendelve azokat, amelyekkel ezeket helyettesíteni kell:⁵⁴ a halál nem az élet megszűnése, hanem kezdete; a lélek nem „pusztult el, és vált semmivé”, hanem „életre kelt, és egyesült az élő felséggel” stb. Pascal ezeket a behelyettesítéseket *helyesbítéseknek* szánja, ami egészen karteziánus módon az igazságok felé forduló *figyelmet*⁵⁵ teszi szükségessé: mivel az igazságok helyesbítik „azokat a téves érzéseket, amelyek annyira belénk vésődtek”. Az első *téves* érzés a *borzalom* érzése, amelyet a tetem⁵⁶ és a halál láttán érzünk – ami egy sajátosan természetes borzalom, melynek Pascal ezt követően a két szeretet ágostoni doktrínájából kiindulva elemzi a „forrását”.⁵⁷ Hiszen a halál természetesen borzalmas. Értsük jól: a halál természetesen borzalmas *volt* „az ártatlanság állapotában”, és jogos volt, hogy borzalmasnak tekintsék, „amikor Isten akaratával összhangban álló életet fejezett be” (mivel az isteni akarral összhangban álló élet nem érdemelte meg, hogy meghaljon).⁵⁸ De a bűn óta, vagyis mióta az élet „megromlott”, megmaradt nekünk a halál borzalma, még akkor is, ha jogtalanná vált (mivel a halál vált jogossá). Ebből következően, ha „jogos volt, hogy gyűlöljük [a halált], amikor elválasztott egy szent lelket egy szent testtől, (...) akkor jogos, hogy szeressük, amikor egy szent lelket választ el

⁵² Lásd: 1Kor 6,19 (ezt a hivatkozást Jean Mesnard kihagyta itt: Pascal: *Oeuvres complètes*. Éd. Jean Mesnard. Paris, Desclée Brouwer, 2. kötet, 856); lásd még 1Kor 3,16.

⁵³ Pascal ezzel magyarázza az ereklyék kultuszát: Pascal: *Oeuvres complètes*, 2. kötet, 857.

⁵⁴ Pascal: *Írások*, 262 skk.

⁵⁵ „És helyesbítsük, azáltal, hogy ezekre az igazságokra odafigyelünk, a téves érzéseket...”, uo. 263.

⁵⁶ „... és ezek az elborzadások, amelyek annyira természetes velejárói az embernek”, uo.

⁵⁷ Itt eltekintek attól, amiben Pascal elszakad Ágostontól, tudniillik az Isten iránti szeretet *végtelen* képességétől, ami végtelen önszeretetéként fog újra felfakadni: „Amint azonban megjelent a földön a bűn, az emberből kiveszett az Isten iránti szeretet, s csupán önszeretet maradt abban a hatalmas lélekben, mely addig végtelen szeretetre volt képes, ez az önszeretet pedig szétterjedt, és elárasztotta az úrt, amelyet az Isten iránti szeretet hagyott maga után; így aztán az ember ettől fogva csakis önmagát szeretete, és a dolgokat önmagukért, vagyis végtelenül”, Uo. 262.; lásd: Vincent Carraud: *Pascal: des connaissances naturelles à l'étude de l'homme*, 75-76.

⁵⁸ Úgy tűnik, ez a szakasz azt jelzi, hogy a halál megelőzte a bűnt. Ennek ellentéte egy hittétel, amely a Róm 5, 12-n alapul, és amelyet több Zsinat is megismételt.

egy tisztátalan testtől”.⁵⁹ Megőriztük a borzalom érzését (amelyet nem helytálló módon a halálra alkalmazunk), de elvesztettük az igazság érzését. A borzalom tehát egy olyan hamis képből ered, amely a testet egy hullának láttatja; a borzalom egészen pontosan ennek a hamis képnek, azaz a tévedésben látott képnek a hatása.

Mire lehet következtetni a „hamis kép” itt szereplő első előfordulásából? A következő három pontra:

(1) A halott test maga is egy kép státuszával bír; Pascal nem a test képeivel dolgozik, hanem a halott testtel, mint képpel. – Egyébként még ennél is határozottabban értékeli újra az emberi test képét, amikor a szeretet egységét a „Gondolkodó tagokban” látja. Halasszuk későbbre a kérdést, hogy vajon mi teszi ezt a képet valódi képpé.⁶⁰

(2) A halott test képe lehet hamis vagy igaz. Hamis, amikor a testet annak alapján tekintjük, amit természetesen látunk belőle, és ami (jogtalanul) vált ki borzalmat: egy tetem. A kép akkortól kezdve hamis, hogy csak azt láttatja, amit az ember lát. Ez a (természetes) kép az, amit mi természetnek vagy talán valóságnak neveznénk. A magára hagyott természet csak hamis képeket kínálhat. A naturalizmus – éspedig a természet rendje, amelyet egyedüli és saját megértésére bíztak – az, ami hamis.

⁵⁹ Lásd már itt is: „Jézus Krisztus nélkül [a halál] borzalmas, gyűlöletes és a természet borzalma. Jézus Krisztusban teljesen más: szeretnivaló, szent és a hívő öröme”, Pascal: *Írások*, 258.

⁶⁰ Lásd újból: Emmanuel Martineau: Deux clés de la chronologie des discours pascaliens, 725-726: „Távol áll tőlünk az a gondolat, hogy egy ilyen státusz [a képi státusz] *elvből* kizárná [a képet] Pascal szemében, aki [...] mindig is helyt adott az ikonikus elvnek. Az, hogy létezik például 'a szeretetnek egy ilyen hamis képe', *a contrario* azt mutatja, hogy lehetséges az igazi kép: Pascal sohasem platonizál; 'hogy mindaz, ami nem ér el a szeretetig, az jelkép', semmiképpen sem vonja magával, hogy *das Überfürgürliche, das Überbildliche*, ahogyan Hans-Urs von Balthasar mondta, *anikonikus*: Pascal sohasem judaizál. [...] Úgy tartotta, hogy ez a kép *tisztátalan*, és egyáltalán nem azért, mert kép, hanem éppen ellenkezőleg azért, mert *nem eléggé* az. Innen ered a kérdés: ahhoz, hogy egy kép tiszta kép legyen, milyen tulajdonsággal kell bírnia egy karteziánus szellem ízlése szerint? Ne habozunk válaszolni: világos érthetőséggel”. Lásd: alább, a 76. lábjegyzetben.

(3) Pascalt nem érdekli a kép és az eredeti, vagy a kép és a valóság ellentéte; nem tud mit kezdeni a kép platóni modelljével,⁶¹ mint olyasvalamivel, ami alacsonyabb létfokon áll, vagy ami egy ontikusan leértékelt dolog. Ahogyan Emmanuel Martineau mondja, „Pascal sohasem platonizál”,⁶² hanem az érdekli, mitől lehet egy kép hamis kép, hogy megérthesse, mi tehetné igazzá. Márpedig a hamis kép először is annyiban hamis kép, hogy kétértelmű, vagyis egy hermeneutikai tévedés – amely félreérti azt, hogy a természetet figuratív módon kell értelmezni –, amit egyedül az igazság képes helyesbíteni, behelyettesíteni egy valódi képpel, vagyis annak a képével, amit az ember nem lát természetes módon: a test, mint templom képével. A kép nem egy eredetinek a másolata: a halott test, amely felbomlik, nem a dicsőséges test másolata: a halott test, a hitben szemlélve, egy *figura* (jelkép), amely a figuratív ábrázolás folytán örökre érthetetlen a természet számára, és így a kegyelem rendjébe történő transzpozíció által azt teszi láthatóvá, ami a természet számára láthatatlan marad (tudniillik, hogy a test a Lélek temploma). Az, aminek az igaz kép a képe, láthatatlan, és ez nem más, mint ami az igaz képet igazi képpé teszi, azaz olyan képpé, amely betölti képi funkcióját;⁶³ és ami a hamis képet olyan hamis képpé teszi, amely nem tölti be képi funkcióját, vagyis nem jelenít meg figurálisan semmit. Pascal arra int, hogy gondoljunk erre ismételten és gyakran: „Isten a láthatókban jeleníti meg a láthatatlanokat. E gondolatot pedig, mivel általánosan igaz és felettebb hasznos, sohasem hagyhatjuk figyelmen kívül”.⁶⁴ Gondoljunk tehát továbbra is erre – és folytassuk kérdezősködésünket. Vajon az emberi társadalom nem nyugszik-e valójában hamis képeken?

Az igazság a szereteten kívül

Pascal később újraértelmezi a *Levél apja haláláról* című írásában bevezetett hamis kép fogalmát. Így az alantas vágyról azt mondja, hogy az csak „a szeretet

⁶¹ Az ágy képének az *Állam* X. könyvében szereplő elemzése szerint.

⁶² Martineau: i. m., 725.

⁶³ Pascal nem használja az „igazi kép” kifejezést, noha ez ajánlatos lehetne a *Zsidóknak írt levél* alapján: „*Umbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum*, Σκιάν γὰρ ἔχων ο νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων” (Zsid 10,1).

⁶⁴ Blaise és Jacqueline Gilberte-hez írt levele, 1648. április 1., Pascal: *Írások*, 248.

hazug mása [hamis képe: *fausse image de la charité*].⁶⁵ Mennyiben képe a szeretetnek az alantas vágy? Annyiban, hogy „A gonosz [alantas] vágyra (*concupiscence*) csodálatos rendészeti, erkölcsi és törvénykezési szabályokat építettek”, hogy akaratlagos cselekvéseink „forrása”,⁶⁶ és hogy a közjót szolgálja. Röviden tehát annyiban, hogy rajta nyugszik az emberi társadalom. De mennyiben *hamis* képe a szeretetnek? Annyiban, hogy „alapjában véve semmi egyéb, mint gyűlölet”, és nem emberbaráti szeretet. Mivel „Minden ember természeténél fogva gyűlöli a másikat [újból kiemelem]. A gonosz [alantas] vágyat a lehetőséghez képest a közjó szolgálatába állították; de ez csak színjáték, az emberbaráti szeretet hazug mása; mert alapjában véve semmi egyéb, mint gyűlölet”. Vagy újra idézve: „A gonosz [alantas] vágyra csodálatos rendészeti, erkölcsi és törvénykezési szabályokat építettek; pedig alapjában véve az embernek e becstelen alaptermészete, ez a *figmentum malum*⁶⁷ csak el van rejtve, de nem szűnt meg”. Az alantas vágy egy hamis (kétértelmű) kép, amennyiben önmagában eleve annak ellentéte, aminek a képe. Annak köszönhetően, hogy szabályozza a társadalmat alkotó profán érdekszövetségeket, az alantas vágy az igazságosság szabályait jeleníti meg, noha önmaga csupán igazságtalanság és gyűlölet éppúgy, amint a halott keresztény teste a hullát jeleníti meg, holott a Lélek temploma. Az alantas vágy egy hamis kép, mivel *elfedi* az ember mélyét, a gyűlöletet, ahelyett, hogy *felfedné* azt, hogy kiirthassa, megszüntethesse (elvehesse), ahogy Pascal mondja, és ahogy ezt már a „gyűlöletes énről” is mondta, amikor a becsületes ember (*honnête homme*) elméletével szemben ugyanezt az ellentétet hangsúlyozta: „Az én gyűlöletes: ön, Miton, elrejt ugyan, de ezzel még nem tünteti el; tehát továbbra is gyűlöletes marad”. Íme még egy hamis kép, tehetnénk hozzá, a becsületes ember becsületessége: a lekötelező cselekvés („megszüntetni a kellemetlenséget”) a szeretetreméltóság képe, de annak hamis képe, mivel alapjában „igazságtalanság” „megszerettetni az ént az

⁶⁵ 451. tör. (L 16/210 és 211 = *Disc.* 125), ugyanúgy, mint a következő idézetek is.

⁶⁶ „A bujaságból és az erőből fakad minden cselekedetünk: a bujaság szüli az önfejtő akarnokokat, az erő az akarat nélkül engedelmeskedőket”. 334. tör.

⁶⁷ Ez a kifejezés egy kicsit feljebb a „színleléssel” kapcsolódik össze. Ez a *figmentum* a Teremtés könyvének egyik idézete miatt lett *malum*, Vatable latin szövegében: „*Figmentum enim humani cordis malum est ab adolescentia sua*” (1Móz 8,21). ahogyan ezt Jean Lhermet megjegyzi *Pascal et la Bible* (Paris, Vrin, 1931, 214) című művében.

igazságtalanokkal”.⁶⁸ A hamis kép annyiban válik hamis képpé amennyiben elfed, elrejt, eltakar, ahelyett, hogy leleplezne.

Az igaz kép ezzel szemben leleplez – magát a láthatatlant –, miáltal egy igaz kép az, mely betölti képi funkcióját: amit Pascal a leggyakrabban „figurának” (előképnek vagy jelképnek) nevez a figurákról szóló elméletében, ahogyan azt a *Port-Royal-i előadás*ban is kifejtette. Ugyanez érvényes a Pascal által megvizsgált számos más példa közül „a Vörös-tenger[re is], [mely] a Megváltás jelképe”.⁶⁹ Az Ószövetségben szereplő „figurák”, melyeket „A figuratív törvény” című fejezetben sorol fel, arra készítetik Pascalt, hogy elemezze azokhoz fűződő kapcsolatukat, amiknek a jelképei, azaz az Újszövetség misztériumaihoz. Pascal idézi Szent Pált: „mindez pedig példaképpen [jelképesen, figurálisan] történt velük”,⁷⁰ majd pedig egy figyelemreméltó megfogalmazásban összegzi gondolatát: „Minden, ami nem ér el a szeretetig: jelkép”⁷¹ (azaz annak a figurája), és javasolja annak megismétlését – explicit megfogalmazását: „A Szentírás egyetlen tárgya a szeretet. – Minden, ami nem az egyetlen célra irányul, ennek a jelképe. Minthogy csupán egyetlen cél létezik, minden, ami nem nevezi nevén, jelkép”.⁷²

Tekintsük át újból:

(1) A kegyelem misztériumai annak engedelmeskednek, amit Pascal „a szeretet egyetlen törvényé”-nek⁷³ nevez, mivel a szeretetre irányulnak, ugyanakkor „a szeretet parancsa nem jelképes”;⁷⁴ ez a „valóság”.⁷⁵

⁶⁸ „ezért nem is szeretetti meg azokkal, akik igazságtalansága miatt gyűlölik; csak az igazságtalanokkal szeretetti meg, akik immár nem látják benne ellenségüket, így aztán ön továbbra is igazságtalan, és csak az igazságtalanoknak tetszet”, 455. tör. (L XXIV/597 = *Disc.* 39), ugyanúgy, mint az előző idézet is; lásd Vincent Carraud: *L'invention du moi*, Paris, PUF, 2010, Leçon I.

⁶⁹ 643. tör. (L 19/275 = *Disc.* 95).

⁷⁰ 1Kor 10,11; Gal 4,24.

⁷¹ A töredék fordítását a szerző intenciójának és az eredeti szövegnek megfelelően módosítottuk (a ford.).

⁷² 670. tör. (L 19/270 = *Disc.* 95-96).

⁷³ 670. tör. (L 19/270 = *Disc.* 96).

⁷⁴ 665. tör. (L XXXII/849 = *Disc.* 61).

⁷⁵ Hogy a zsidók mindezt nem ismerték fel, miközben nem szűntek meg várni rá: „A zsidók annyira szerették a jelképiül használt dolgokat, annyira epedeztek utánuk, hogy amikor az előre mondott módon és időben megvalósultak, nem ismerték fel a

(2) Amikor egy „jelképül használt dolog” elismernek annak, amit jelképez, vagyis az „ábrázolt” dolgokat – amelyeket egyedülként kell szeretni –, akkor ez a jelképiült használt dolog tulajdonképpen értelmében egy figura: ugyanez érvényes az igaz képekre is.⁷⁶ Pascal ezért kidolgozza a figurák pluralitásának elméletét, ami kíváncsiságunktól függ: „a szeretet[nek] egyetlen törvénye” van, amit „Isten különböző formákban fogalmaz meg (...), hogy ily módon a változatosságot kereső kíváncsiságunkat ezzel a változatossággal elégtse ki, amely szüntelenül afelé vezet bennünket, ami egyedül szükséges számunkra”.⁷⁷

(3) Amikor egy „jelképül használt dolog” nem ismernek fel figurális funkciójában, és ha az ember itt megáll, akkor az egy hamis kép.

Láttuk, hogy a hamis kép annyiban hamis, hogy elfed, elrejt, eltakar, ahelyett, hogy leleplezne. Sőt mi több: a hamis kép ellentétes azzal, aminek a képe. A becsületes ember (*honnête homme*) hamis képet ad az énről, és ez nem csak egy hamis kép, mert az ént „megszeretteti”, miközben az „gyűlöletes”. A hamis kép annak ellentétét jeleníti meg, aminek a képe. Ezt már nem az alantas vágy nyilvánítja ki egyértelműen, hanem a kapzsiság, ami a szeretet hamis képe. „Mert két princípium között oszlanak meg az emberek kívánságai: a kapzsiság és a szeretet között”, mondja Pascal, aki elemzését egy kiazmussal fejezi be: „a kapzsiság Istent a maga céljára használva élvezi a világot; míg a szeretet az ellenkezőjét cselekszi”.⁷⁸ Így „Semmi sem hasonlatosabb a szeretethez, mint a kapzsiság, és mégis semmi sem ellentétesebb vele”.⁷⁹ Hasonlatos a szeretethez annyiban, hogy javak vágya, és a kapzsiság ennek a képe; amennyiben a föld javaira vonatkozik, annak hamis képe (a földi javak ígéretének téves értelme);

valóságot”, 670. tör. (L 19/270 = *Disc.* 96). Krisztust különösen is előre megjósolták és várták, miközben mégsem ismerték fel, amikor eljött: „nem hitték el, hogy ő az”.

⁷⁶ „Isten azonban nem akarta ezeket felfedni e népnek, mert az méltatlan volt rá, de mégis előre meg akarta mondani őket, hogy higgyenek bennük, ezért *világosan* előre megmondta idejüket, időnként bőséges jelképekben *világosan* ki is nyilatkoztatta őket avégből, hogy akik a jelképek anyagi részét szeretik, felfigyeljenek rájuk [a zsidók], akik meg a jelképezetteket szeretik, meglássák őket [a keresztények]”, 670. tör. (L 19/270 = *Disc.* 96) (kiemelés tőlem; lásd az 59. lábjegyzet feljebb).

⁷⁷ 670. tör. (L 19/270 = *Disc.* 96). Pascal folytatja: „Mert csupán ’egy a szükséges dolog’ [v.ö.: Lk 10, 42], mi viszont a változatosságot kedveljük, azért Isten mind a kettőnek eleget tesz e sokféleséggel, amely ehhez az egyetlen szükséges dologhoz vezet”.

⁷⁸ 571. tör. (L XIX/502 = *Disc.* 97). Lásd még: *Factum pour les curés de Paris*, éd. Cognet des *Provinciales*, p. 407.

⁷⁹ 663. tör. (L XXIV/615 = *Disc.* 96).

amennyiben pedig Istent a maga céljára használja, ahelyett, hogy gyönyörködni benne, hamis kép.

Még az igazságból is bálványt csinálunk magunknak

A pascali kép-elmélet egyes elemeinek megvilágítása után térjünk vissza arra a paradox kijelentésre, miszerint „Még az igazságból is bálványt csinálunk magunknak”.

Ahogy Emmanuel Martineau rekonstrukciója a „A bűnbánat misztériumáról” című diskurzusban tökéletesen megmutatja, Pascal meditációiban elidőzik a *Rómaiakhoz írt levél* egyes részein, először az első fejezeten („*Justus ex fide vivit*”),⁸⁰ majd a harmadik fejezeten (a törvény és a kegyelem),⁸¹ majd újból az első fejezeten, annak is a híres huszadik versén: „*Invisibilia enim ipsius, a creatura mundi, per ea quae facta sunt, intellecta, conspiciuntur*”. A Sacy-féle Biblia ezt a „tökéletességek” szó bevezetésével, Pascalt utánozva, így fordítja: „Hiszen az, ami láthatatlan benne [Isten láthatatlan *tökéletességei*]: (...) a világ teremtése óta alkotásai alapján értelemmel felismerhető”. Pascal szabadon elmélkedik – szabadon, de nem önkényesen: „A természet [*quae facta sunt*, a létrehozott dolgok összessége] tökéletességei azt bizonyítják [*conspiciuntur*], hogy a természet Isten képe [*intellecta*]”. A „tökéletességek” hozzáadása nem okoz nehézséget, a franciában kell ugyanis egy főnév az *invisibilia* mellé. Ám ez azzal jár, hogy felállítja a Pascalnál „alapvető” ellentétet. A „kép” szó választása az *intellecta* visszaadására sem kisebb jelentőségű, mivel éppen azt a meghatározó fogalmat vezeti be, amelyet meg kell értenünk. A világ teremtése óta létrehozott dolgokat csak a róluk alkotott képeink által fogjuk fel szellemileg (*intelligence*). És ahelyett, hogy azt mondanánk: „szellemileg felfogjuk”, azt kellene mondani a *lego* (*intellego* = *inter-lego*) szó értelmének megfelelően, hogy „a szemünk által gyűjtjük össze”,⁸² következésképpen képek által. Pascal tehát megalapozottan vezeti be itt a kép fogalmát. Mert Szent Pál szerint, ahogyan Pascal fordítja: „A természetben található tökéletességek azt bizonyítják, hogy a

⁸⁰ Róm. 1,17: L HC1/947 = *Disc.* 32. Ezt a töredéket, ugyanúgy, mint a következőket, kivették a Port-Royal-i kiadásból, ezeket csak Desmolets és/vagy Faugère jelentette meg.

⁸¹ Róm. 3,31: L HC1/925 = *Disc.* 32.

⁸² Gaffiot: *Dictionnaire illustré latin français*, s. v., II. értelem, hivatkozás Vergiliusra, *Enneadesz* 6, 755.

természet Isten képe”. Pascal hozzáteszi: „...míg a hiányosságok annak bizonyosságai, hogy csupán a képe és nem maga Isten”. A természet Isten képe, és annak csak a képe: tehát a státusza ambivalens: egyaránt világos (tökéletességei folytán) és homályos (hibái folytán). Világos és homályos, megmutatja és elrejtí Istent. Pascal ezt írta Roannez kisasszonynak: Isten „csupán azért lép elő az őt beburkoló természet titkából, hogy (...) ösztönözze hitünket (...). Ha Isten folytonosan felfedné magát az emberek előtt, nem volna *érdem* hinni benne (...). Isten elrejtőzött a természet fátyla mögött”.⁸³ Hangsúlyoznunk kell ezt az érdemet, ami teljességgel a természet félhomályában nyugszik. Mi azt szeretnénk, hogy a homály teljes legyen azért, hogy így növekedjen érdemünk. Ezért az „a félhomály”, amibe „Isten helyez engem”, „nem tetszik nekem”. *Ítéletem szerint* nagyobb *érdem* lenne felismerni Istent a homályban, mint a félhomályban. Éppen erre mutat rá Pascal töredékünk második részében,⁸⁴ ami így fejeződik be: „Ez pedig hiba, annak jele, hogy bálványommá emelem az Isten rendjéből kiszakított homályt. Márpedig csak az ő rendjén belül szabad imádnunk”. Miért csinállok magamnak a homályból bálványt? Azért, mert a homályt, amelyben Istent szeretném felismerni, Isten jobb *képének* tartom, és pedig egy olyan képnek, ami több érdemben részesítene, mint az, amit Isten maga ad nekem önmagáról, ami (csak) félhomályos. A homályban Istent Isten rendjén kívül akarom imádni. Tehát ez egy bálvány. Az, amit akkor imádok, amikor a homályt Isten képe gyanánt bálványozom, Isten hamis képe. Íme tehát ez a bálvány: egy hamis kép.⁸⁵

Istent saját rendjén kívül imádni azt jelenti, hogy Istent önmagunk által ítéljük meg. Következésképpen visszakerülünk az általunk elemzett fragmentu-

⁸³ Pascal: *Írások*, 228.

⁸⁴ „Nagyon szerethetem a tökéletes homályt; ám ha Isten félhomályba helyez, ez a nem teljes homály kedvem ellen való, mivel nem lelem meg benne azt, ami a teljes homály értékét jelenti, nem jól érzem benne”, 582. tör. (L HC1/926 = *Disc.* 32).

⁸⁵ Jean-Luc Marion a bálvány-igazságot úgy értelmezi, mint olyan igazságot, amelyet „önszeretetből fogadunk el, tehát 'a szív szemei számára, amelyek látják a bölcsességet' ez tehát egy meghamisított igazság”, Jean-Luc Marion: i. m., 362. Ugyanígy Pierre Magnard, aki szintén „az igazsághoz iránti meghamisított viszonyról” beszél, úgy elemzi a bálványt, mint az igaznak az önszeretetből következő meghamisítását, „Még az igazságból is bálványt csinálunk magunknak” vö P. Magnard: *Pascal. Qu'est-ce que la vérité ?*, i. m., 15-28. Mindkét esetben, ha kapcsolatba hozzuk ezt a töredéket ezzel: L HC2/978 = *Disc.* 40-41, vagyis az igazságnak az önszeretet folytán való gyűlöletével, az a kép fogalmáról szóló tisztán pascali elemzésnek a meg nem értéséhez vezet.

mot követő töredékhez,⁸⁶ amely pontosan az érdemről szól, és éppúgy a *Rómaiakhoz írt levél* elejéhez, amely Pascal szüntelen elmélkedései tárgyát képezi: „Mivel az emberek nem szokták meg, hogy az ő művük legyen az érdem, csupán megjutalmazták, ahol készen lelik, Istent is magukról ítélik meg”.⁸⁷ Egyedül Isten alkotja meg az érdemet, a saját rendjén belül, és csak a félhomályban érdem felismerni őt.

Mit jelent hát az, hogy valaki saját maga által ítél Istenről? Nem más, mint hogy az igazság szerint ítéli meg, azaz abban a rendben, amit az igazságnak tart, saját ítélete szerint, amely a igazságot kimondja: az igazságban, mondta volna Descartes, és nem Isten rendjében, ami a szeretet rendje. Paradox módon ebben az értelemben ugyanaz a helyzet az Isten rendjétől elválasztott igazsággal és a homállyal egyaránt: bálványt csinálunk magamnak belőle. Idézzük újra: „Még az igazságból is bálványt csinálunk magunknak; ugyanis a szereteten kívül lévő igazság nem Isten, hanem csak Isten képe, bálvány, amelyet sem szeretni, sem imádni nem szabad”, mint ahogy nem szabad egyáltalán se szeretni, se imádni a homályt”.⁸⁸ Pascal hozzáteszi: „képe, bálvány, amelyet sem szeretni, sem imádni nem szabad, de még nála is kevésbé szabad szeretnünk vagy imádnunk ellentétét, a hazugságot”. Tehát Pascal a lehető legközelebb maradt a *Rómaiakhoz írt levél*hez, miközben eredeti módon elmélkedett az igazságról. Hadd legyen elegendő kihangsúlyozni: „(...) mivel ők, bár megismerték Istent, nem dicsőítették őt mint Istent (...) fölcserélték a halhatatlan Isten dicsőségét (...) képmásokkal. (...) felcserélték Isten igazságát a hazugsággal”.⁸⁹

Pascal tehát nem mondja, hogy Isten nem az igazság. Azt mondja, hogy Isten az igazság Isten rendjében, ami a szeretet rendje.⁹⁰ Viszont, ha azt mondjuk, hogy Isten az igazság, azzal nem mondjuk azt, hogy az igazság Isten.

⁸⁶ Vagyis visszajutunk ettől: L HC1/926 ide: L HC1/935. Tehát úgy tűnik számomra, hogy Emmanuel Martineau nagyon jogosan egyesíti e két töredéket: L HC1/934 és 935.

⁸⁷ 490. tör. (L HC1/935 = *Disc.* 32).

⁸⁸ Tehát az Emmanuel Martineau által a L 934-5 és a 926 között, a Róm. 1, 20-25-ből kiindulón javasolt összekapcsolódás vitathatatlan.

⁸⁹ Róm. 1,21-25: „[...] *cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt* [...]. *Et mutaverunt gloriam* [...] *Dei in similitudinem imaginis* [...], *qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium*”.

⁹⁰ Parafrázálva ezt: 668. tör. (L HC1/948 = *Disc.* 32) (amelyet Emmanuel Martineau az L HC1/926-hez kapcsol, ezt mondhatnánk: a mi igazságunk utálatos Isten előtt, hacsak az nem Jézus Krisztus igazsága).

Így az igazság nem Isten, hanem annak a képe, és annak csak egy képe, mivel önmagánál fogva, és mint olyan, nem irányul a szeretetre.⁹¹ Nem lehet hamis kép, de egy hamis kép lehet, tehát bálvánnyá válhat, ha az Isten rendjén kívül – a szereteten kívül – arra indít, hogy Istenről ne Isten szerint ítéljek, hanem általa (az igazság által), azaz az én ítéletem szerint.

(Varga Judit fordítása)

⁹¹ Szigorúan véve Krisztus Isten egyetlen igazi képe, egy szakasz szerint, ami egyedülálló a pascali corpusban, a *Kolosszébeliekhez írt levél* 1, 15 (v.ö. 2Kor 4,4) és a *Zsidókhoz írt levél* 1,3 nyomán: „Jézus Krisztus képét, Megváltómét, aki a Te másod és lényeged jelképe” *Könyörgés Istenhez, hogy jól használjuk fel a betegségeket*, in: Pascal: *Írások*, 198. De, ahogyan Hans Urs von Balthasar aláhúzza, amikor ezt idézi: 705. tör. (L XXIV/607 = *Disc.* 106), „Jézus Krisztus” Pascal számára „minden kép beteljesülése” is, vö: Hans Urs von Balthasar: *Herrlichkeit*. Bd. II, *Fächer der Style*, II, Einsiedeln, Johannes Verlag, 1962, 162; *La gloire et la croix*, R. Givord és H. Bourboulon ford. Uő.: II, *Style*, 2, Paris, Aubier-Montaigne, 1972, 118.